

ЮРИДИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ВІДНОВЛЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: СУТНІСТЬ ТА ЦІННІСНИЙ ВИМІР ІНТЕРЕСУ У ЗМІСТІ ПРАВА

Малига В. А., Стаднік І. В.

*When we speak of peace, we should not mean just the absence of war.
True peace rests on the pillars of individual freedom, human rights,
national self-determination, and respect for the rule of law.
Ronald Reagan¹*

ВСТУП

Війна як соціально-політичне явище змінює світоглядні орієнтири та ставлення суспільства до системи загальнолюдських цінностей. І повоєнний розвиток держави вимагатиме серед іншого відновлення ціннісного ставлення до фундаментальних засад цивілізованого світу: верховенства права, прав і свобод людини, демократії. Вирішення цих питань неможливе без розуміння процесів і механізмів, які забезпечують ефективну дію права в суспільстві.

Не можна жити в суспільстві та бути вільним від нього – це той базовий принцип, що зумовлює потребу в створенні та функціонуванні надскладної системи соціальної регуляції, не останню роль серед засобів якої відіграє право, поняття та сутнісні характеристики якого викристалізовувалися протягом багатьох століть, результатом чого стало формування самостійних типів та напрямів праворозуміння, які базуються на різних, іноді протилежних, методологічних засадах. З одного боку, як підкреслюється в науковій літературі, сучасний плюралізм праворозуміння, що виступає основою філософського підходу до права і є методологічним підґрунтям юриспруденції, створює реальні можливості для адекватного відображення правової реальності, формування правової культури сучасного суспільства². З іншого ж боку, намагання об'єднати сильні сторони кожного з них, сформувавши інтегративний підхід до визначення поняття та сутності права кожного разу стикаються з неможливістю охопити всі аспекти змісту цього явища внаслідок його багатоманітності, складності внутрішніх та зовнішніх системоутворюючих зв'язків та множинності проявів його впливу на соціум. В контексті викладеного на першочергову увагу заслуговує саме

¹ Reagan R. Address to the Nation on the Upcoming Soviet-United States Summit Meeting in Geneva. November 14, 1985. *National Archives and Records Administration (NARA); The Ronald Reagan Presidential Library & Museum*. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-upcoming-soviet-united-states-summit-meeting-geneva>

² Подковенко Т. О., Фігун Н. І. Концепція «живого права» Євгена Ерліха. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 203.

категорія інтересу, що неоднозначно оцінюється в історії філософсько-правової думки.

Питання змісту права та його верховенства протягом багатьох століть досліджувалося представниками різних наукових напрямів (філософами, соціологами, політологами, правниками), серед яких слід виокремити творчі надбання та висновки Т.Р.С. Аллана (*Trevor R. S. Allan*), Г. Гуго (*Hugo de Groot*), А. Дайсі (*Albert V. Dicey*), Г. Канторовича (*Hermann Ulrich Kantorowicz*), Г. Кельзена (*Hans Kelsen*), Р. Паунда (*Nathan Roscoe Pound*), Т.М. Скенлона (*Thomas M. Scanlon*), Ф. Хека (*Philipp Heck*) та інших. Безпосередньо дослідженню інтересу в праві присвятили свої роботи М. Дякович, Р. Йерінг (*Rudolf von Jhering*), Є. Ерліх (*Eugen Ehrlich*), С. Савченко, С. Солдатенко та інші. Право в контексті соціальної цінності аналізували Д. Дж. Галліган (*D. J. Galligan*), К. Горобець, О. Гришук, Р. Коттерелл (*R. Cotterrell*), В. Репецький, Л. Рябовол та інші.

Однак слід визнати, що проведені дослідження не вичерпують всієї проблематики змісту права, оскільки залишають невирішеними питання співвідношення права та інтересу, місця і ролі останнього в контексті відновлення верховенства права у повоєнний період. Саме тому метою дослідження є узагальнення основних підходів до визначення поняття інтересу та його співвідношення з іншими елементами (аспектами) змісту права, а також обґрунтування ролі інтересу як фактору визначення соціальної цінності права та передумови його верховенства. Досягненню поставленої мети сприятиме вирішення таких завдань: 1) систематизувати та узагальнити основні підходи до інтересу як правової категорії в контексті верховенства права; 2) проаналізувати та конкретизувати місце інтересу в змісті права як необхідної передумови верховенства останнього; 3) обґрунтувати роль інтересу як фактору визначення соціальної цінності права в контексті забезпечення його верховенства.

1. Теоретико-методологічна основа дослідження сутності та цінності інтересу у змісті права в контексті верховенства права

Методологія юриспруденції має безпосередній зв'язок з правовою ідеологією, яка її фактично спрямовує, тісно пов'язуючи з такими важливими та визначальними поняттями як «особистість», «гуманізм», «справедливість», «цінність», «верховенство права».

Постійний розвиток права, його вплив на життя суспільства, яке безупинно ускладнюється та прискорюється, вимагають від сучасних дослідників особливої прискіпливої уваги до методології наукової розвідки. Мова йде про теоретичне відображення (відтворення) надскладних діалектичних проблем юридичної дійсності, оскільки реальна цінність права безпосередньо впливає на суспільне життя. Усвідомлення істинної цінності права можливе лише шляхом охоплення

всіх взаємозв'язків, які існують або створюються в його межах, а також тих, що виникають між правом та іншими соціальними явищами.

У сучасних дослідженнях не спостерігається єдності в питаннях визначення інтересу та його значення для права. Зазвичай сутнісно-змістовна характеристика права залишає поза увагою вплив інтересу на формування та реалізацію права, оскільки у більшості випадків науковці не ставлять перед собою такого конкретного завдання. Така позиція пояснюється насамперед тим, що, на їх думку, немає потреби виокремлювати певні частини змісту права з урахуванням його єдності. І в такому випадку інтерес є лише одним з «пазлів», з яких складається все полотно права.

Слід зазначити, що в зарубіжній літературі проблематика цінності права, його співвідношення з інтересом отримала певну розробку, хоча в своїй більшості такі дослідження мають галузевий характер. Зокрема, К. В. Дженкс (*C. W. Jenks*) аналізує легальний інтерес як загальний порядок і дає його характеристику під кутом міжнародного права³. На відміну від цього Б. Беріша (*B. Berisha*) досліджує законний інтерес в цивільному процесі⁴. Процесуальний порядок захисту цивільних прав та інтересів є предметом вивчення для О. Кармази, С. Сарани, Т. Федоренко, Т. Гуржія, А. Нефедової⁵.

Окремі автори у процесі дослідження інтересу спрямовують свої творчі зусилля на встановлення його взаємозв'язку з іншими елементами змісту права. Так, висвітлюючи аспекти «доброї» права в критиці Рональда Дворкіна, хорватський вчений П. Попович (*P. Popović*) визнає, що близькою до інтересу є категорія справедливості. Водночас він зазначає, що в теорії права Р. Дворкіна справедливість постає як «питання правильної або найкращої теорії моральних і політичних прав», врегульованої на рівні особистих неполітичних переконань, а в межах томістичної юридичної теорії – як діючий принцип, що становить аксіологічну основу, всеосяжною метою якої є «надання кожній людині її власного права». Сильна природньо-правова теорія виходить з того, що ми зобов'язані один одному і повага та забезпечення природніх прав є юридичними благами, які також включають посилення на цінність рівності (рівна цінність людей, рівні можливості, рівність у процедурах)⁶.

³ Jenks C.W. The General Welfare as a Legal Interest. In: Jessup P.C. (eds). *Jus et Societas*. 1979. P. 151–158.

⁴ Berisha B. Legal interest in civil procedure. *Opinio Juris: Legal Science Magazine*. 2015. № 1. P. 80–87.

⁵ Karmaza O. et al. The Protection of Civil Rights and Interests in the Court. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 9. №. 8. P. 2622–2630. DOI: 10.14505/jarle.v9.8(38).11

⁶ Popović P. Exploring the aspects of law's «goodness» in Ronald Dworkin's critique of the Strong natural-law theory. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*. 2020. № 4. Vol. 70. P. 558–559. DOI: 10.3935/zpfz.70.4.04

Схожа позиція, на наш погляд, спостерігається і у дослідженні М. Рашида (*M. M. Rashid*), який вважає, що теорія природного права розглядає «моральні оцінки» як необхідну частину визначення змісту правової системи. Цей підхід відрізняється від юридичного позитивізму, який виходить з відмежування права від моралі. Враховуючи вплив закону на особистість людини, він наголошує, що справедливий закон підносить людську особистість, тоді як несправедливий – принижує її. Внаслідок чого несправедливий закон не є обов'язковим для виконання, а справедливий – має обов'язкову силу⁷. Відповідно інтерес в праві проявляється, насамперед, у законодавчому забезпеченні справедливості, що можливо лише в умовах ціннісного ставлення до людини, її прав і свобод.

Особливої наукової зацікавленості категорія інтересу в праві набуває у зв'язку з прагненням цивілізованих країн побудувати правову державу. Як зауважує П. Лесінський (*P. Lesiński*), правова держава (*Rechtsstaat*) не може функціонувати без правових норм. Аналізуючи концепцію правової держави Р. Моля, він підкреслює тезу, що акт, який встановлено у співпраці з людьми, з одного боку, повинен бути загальною та універсальною нормою, а з іншого – може містити лише абстрактні норми, рівні для загалу, оскільки рівність перед законом можлива на основі актів загальнолюдського змісту⁸. З огляду на тему цього дослідження видається, що інтерес як складова змісту права виражається у забезпеченні стабільності норм вищого порядку, призначення яких гарантувати громадянські свободи та захищати громадян від свавільних (протиправних) рішень органів державної влади, що є можливим лише в умовах реального (а не просто проголошеного) верховенства права.

Це дослідження було здійснено за допомогою системи методів наукового пізнання, зокрема було застосовано загальнонаукові (діалектичний, метафізичний, аналіз, синтез, дедукція, порівняння, системно-структурний) та приватно-наукові (формально-юридичний, правового моделювання) методи. Обрана методологія в контексті поставлених завдань та мети дослідження видається оптимальною, оскільки дає змогу забезпечити об'єктивну вірогідність дослідження та обґрунтованість висновків.

Загальнонаукові методи пізнання застосовувалися на всіх етапах пізнавального процесу. Діалектичний метод був використаний в процесі дослідження доктринальних підходів до визначення інтересу в праві, його взаємодії з іншими елементами змісту права. Використання

⁷ Rashid M. M. King, Fuller and Dworkin on Natural Law and Hard Cases. *Journal of Economic and Social Thought*. 2020. № 7 (2). P. 58. DOI: 10.1453/jest.v7i2.2071

⁸ Lesiński P. *Rechtsstaat* and it's legal order according to Robert von Mohl. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo*. 2020. T. 31. P. 154. DOI: 10.15584/znurprawo.2020.31.11

метафізичного методу дало можливість виокремити інтерес в якості самостійного елементу змісту права поза його зв'язками з іншими елементами, і тим самим, конкретизувати його характеристики. Цей метод було використано також з метою отримання та обґрунтування змісту дійсно важливих та істинних положень щодо ціннісного аспекту права.

За допомогою методу аналізу було виявлено сутнісні характеристики інтересу як фактору оцінки соціальної цінності права. До того ж, використання методу аналізу сприяло визначенню та конкретизації місця інтересу в змісті права. Використовуючи метод синтезу, автори дослідження дійшли висновку, що інтерес в праві слід розуміти як найважливіший елемент змісту права, що зумовлює не лише всі інші складові, а й існування права загалом і, в цьому сенсі, може розглядатися як певний правотворюючий фактор.

Метод дедукції дав змогу на основі осмислення наукових концепцій дійти висновку щодо сутнісних характеристик інтересу як правової категорії, і на підставі цього визначити його поняття. Зазначений метод має комплексний характер, тому вимагає вирішення певних попередніх завдань щодо встановлення змісту права, співвідношення окремих його складових, визначення місця інтересу в цій структурі. Відповідно, це уможливило формування органічно-узгодженої (гармонійної) системи правових понять та з'ясування ціннісних аспектів права в контексті його верховенства.

В якості одного з методів було використано порівняння, що дало змогу зіставити різні доктринальні підходи до визначення змісту права та його складових і сприяло уточненню місця і ролі інтересу в змісті права.

У процесі дослідження було використано історичний метод, завдяки чому проаналізовано процес розвитку філософсько-правового вчення про право та його зміст, виокремлено історичні передумови актуалізації питання ролі інтересу в формуванні змісту права.

Застосування приватно-наукових методів юриспруденції дало можливість здійснити аналіз на основі використання засобів юридичної техніки. Так, формально-юридичний метод зумовив з'ясування змісту права та ролі в ньому інтересу на рівні юридичної догматики, а метод правового моделювання – зіставлення права як ідеальної моделі з правом як явищем реальної дійсності, що сприяло встановленню істинного взаємозв'язку права та інтересу.

Важливо вказати на наявність в змісті права певних нерозривних діалектичних пар понять, зокрема, інтерес – воля, гуманізм – справедливість тощо, уважне дослідження яких дає змогу пізнавати та відтворювати у процесі мислення конкретну взаємодію цих парних категорій.

Виявлення такої системи взаємозв'язків юридичних понять в подальшому може слугувати основою для майбутнього теоретико-філософського обґрунтування та розробки наукових засад стратегії та тактики відновлення верховенства права у повоєнні часи.

2. Основні підходи до інтересу як правової категорії в контексті верховенства права

Загалом при аналізі поняття та сутності інтересу слід виходити з загальнонаукового характеру цієї категорії. Так, у загальновживаному розумінні інтерес є багатозначним поняттям, що уособлює в собі: 1) увагу до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; 2) вагу, значення; 3) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийхось думок і турбот; прагнення, потреби; 4) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чиймсь прагненням, потребам⁹. Водночас з позиції філософії інтерес разом з потребами та цінностями спонукає людей і виступає рушійною силою історичного процесу. В цьому сенсі він являє собою властиве людині ставлення, яке виражає позитивну чи негативну спрямованість її активності, діяльності, історичної творчості на пошук, вибір, використання або створення шляхів, засобів, способів, норм, соціальних інститутів, здатних задовольнити людські потреби¹⁰. У сучасній соціології інтерес трактується як усвідомлення потреб людини (має об'єктивно-суб'єктивну природу і разом із потребами становить основу ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу, а також виступає одним із регуляторів соціальної поведінки), а соціальні інтереси відповідно як реальні причини дій, звершень, які формуються в людей з їх відмінностями за становищем і роллю в суспільному житті¹¹. В межах психології інтерес розуміється як «форма емоційного вияву пізнавальної потреби, що забезпечує скерованість особистості на глибше пізнання дійсності і нових явищ». До того ж визнається, що «задоволення інтересу не зменшує його, а виявляє нові його форми, завдяки яким пізнання явищ досягає вищого рівня розуміння»¹². Така множинність підходів до визначення поняття «інтерес» має просте пояснення: зміст дефініції зумовлюється насамперед предметом і завданнями конкретної науки. Аналіз цих та інших підходів, обґрунтованих в науковій літературі, свідчить про наявність в них

⁹ Словник української мови: в 11 т. Т. 4: І–М / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1973. С. 37.

¹⁰ Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. С. 246.

¹¹ Соціологія: словник термінів і понять / Упорядники: Є. А. Біленький, В. М. Дебой, М. А. Козловець, А. А. Котвицький, І. В. Саух, В. О. Федоренко, В. О. Цибульський, В. О. Жаловага; за заг. ред. Є. А. Біленького і М. А. Козловця. Київ: Кондор, 2006. С. 129.

¹² Варій М. Й. Загальна психологія: Підручник / 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 994.

загального, того, що об'єднує всі визначення та складає беззаперечну характеристику інтересу у різноманітності його проявів – це його зв'язок з потребами. Загалом потреба виступає як: 1) необхідність у кому – , чому-небудь, що вимагає задоволення; потрібність; 2) те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити¹³. Відповідно зіставлення потреби та інтересу саме в праві, визначення їх істинного співвідношення є важливою передумовою конкретизації поняття останнього та визначення його соціально-правової цінності.

На думку А. М. Бернюкова, право виступає як «стійкий світопорядок, покликаний забезпечувати спільне існування людей у мирі, відповідно убезпечуючи їх від колізій інтересів групи і особистості, бездоганно вирішуючи (в плані досягнення справедливості конкретного випадку) конфлікти проблем розподілу, що виникають на цій основі». Вирішення цього завдання в суспільстві здійснюється через відповідний механізм необхідного компромісу, що в сущому з необхідністю передбачає потребу в інституціонуванні юридичних процесів зі створенням відповідних суспільних (державних) органів, в ідеалі підвладних лише здійсненню ідеї *jus naturale*. За такого розуміння головний зміст права він вбачає у встановленні необхідної рівноваги між свободою екзистенцій, максимально можливому, найбільш оптимальному співузгодженні основ загального та одиничного в спільному проживанні¹⁴. І на цій підставі зрозуміло стає його теза, що основна онтологічна властивість права – виступити одним із законів буття, який покликаний підтримувати баланс інтересів екзистенцій в суспільстві¹⁵. Така позиція видається дещо співзвучною ідеям Т. Гоббса, на думку якого четвертий закон природи вимагає від кожного зважати на інтереси інших¹⁶. Все викладене вище створює необхідне підґрунтя для аналізу інтересу в праві та обґрунтування висновків щодо його сутності і значення.

Узагальнення запропонованих в різні часи визначень категорії «інтерес» зумовлює можливість виділення таких підходів: 1) утилітаристського; 2) телеологічного; 3) потребового; 4) змістовного.

Утилітаристський підхід, що виходить з оцінювання інтересу з позиції його корисності, був започаткований І. Бенґамом, який визначав суспільний інтерес як суму інтересів окремих членів суспільства і наголошував, що відома річ може сприяти інтересу або бути в інтересах

¹³ Словник української мови: в 11 т. Т. 7: Поїхати–Приробляти / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1976. С. 422.

¹⁴ Бернюков А. М. Юридична реальність як онтогносеологічна форма існування права (філософсько-методологічний аналіз): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2018. С. 23.

¹⁵ Там само. С. 17.

¹⁶ Hobbes T. On the Citizen / Ed. and translated R. Tuck, M. Silverthorne. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. P. 48.

окремої особи тоді, коли вона прагне збільшити цілу суму її задоволення або, що й те ж саме, зменшити цілу суму її страждань¹⁷. Таке розуміння інтересу в контексті змісту права видається дещо неповним, оскільки зводить його виключно до користі, тобто позитивних наслідків, вигоди. Важко заперечувати, що право як соціально-ціннісний регулятор має на меті досягнення позитивних перетворень, забезпечення балансу між користю для всіх і користю для кожного, втілення ідеалу справедливості, трансформації останньої з належного (як складової змісту права) в суще (як фактору юридичної практики). Однак сприйняття інтересу виключно як користі може сприяти виправданню будь-якого свавілля влади, яка, прикриваючись інтересами суспільства в досягненні загальної користі і блага, може встановлювати «людожерські» закони та вчиняти дії всупереч правам і свободам людини. І тут слід погодитися з Г. Радбрухом (*G. Radbruch*), який розмірковуючи над змістом права загалом, дійшов висновку, «що лише те, що є правом – корисне для народу»¹⁸. В цьому сенсі інтерес як важлива складова змісту права – це не будь-яка користь, а користь, мірилом якої є права і свободи людини як найвищої соціальної цінності. Відповідно, утвердження реального верховенства права можливе лише за умови закріплення та захисту соціально-корисних інтересів.

Здавалося б, близькою до утилітаристського підходу є позиція І. Канта, специфіка якої виражається в розумінні інтересу як зв'язку задоволення зі здатністю до бажання, який розум вважає загальним правилом (хоча лише для суб'єкта)¹⁹. В іншому випадку він взагалі ототожнює інтерес із задоволенням, пов'язаним з уявленням про існування предмету, і розглядає його або як визначальну підставу, або як те, що необхідно пов'язане з визначальною підставою здатності бажання²⁰. Водночас слід визнати, що для І. Канта обов'язковість права зумовлюється не користю, а розумністю, оскільки право для нього – це сукупність логічних умовиводів з основного правила: дій так, щоб твоя свобода була сумісною зі свободою інших – всіх та кожного. І така позиція вже виходить за межі утилітаризму, наближаючись до телеологічного підходу, що спостерігається в поглядах Г.В.Ф. Гегеля, який метою держави визнає всезагальний інтерес як такий, а в ньому –

¹⁷ Bentham J. An introduction to the principles of morals and legislation. Oxford: Clarendon Press, 1907. P. 3.

¹⁸ Radbruch G. Fünf Minuten Rechtsphilosophie. Gesamtausgabe. Hrsg. von Arthur Kaufmann. Heidelberg: Müller, Juristischer Verlag. Band 3. Rechtsphilosophie. 3 Bearb. von Winfried Hassemer. 1990. P. 78.

¹⁹ Kant I. The Metaphysics of Morals / Edited by Mary J. Gregor. New York: Cambridge University Press, 1991. P. 41.

²⁰ Kant's Critique of Judgement / Translated with introduction and notes by J. H. Bernard. London: Macmillan and Co, 1914. P. 46–47.

зберігання особливих інтересів²¹. Однак таке розуміння інтересу, як видається, суперечить його властивості бути спонукаючою причиною, яка викликає необхідність певних дій та призводить до відповідних наслідків. Водночас такий підхід звертає увагу на важливість забезпечення необхідного балансу між загальним (публічним) та особистим (приватним) інтересами, що є запорукою утвердження верховенства права в правовій системі суспільства. Так, з позиції ЄСПЛ невід'ємним для всієї Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод²² є пошук справедливого балансу між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основних прав особи²³.

Потребовий підхід до визначення інтересу формується як результат певного узгодження та розвитку положень утилітаристського і телеологічного підходів, внаслідок чого він є досить суперечливим. Його основу складають тези, висунуті у свій час І. Кантом: 1) будь-яка мета, що є основою задоволення, завжди містить в собі інтерес як визначальною підставою судження про предмет задоволення; 2) будь-який інтерес передбачає потребу або породжує її та в якості визначальної підстави нашого схвалення не дає судженню про предмет бути вільним²⁴. В контексті змісту права це означає, що його оцінка з боку суб'єктів (суспільства, держави, особистості) завжди опосередковується тими інтересами і потребами, що визначають мету правового регулювання та зумовлюють необхідні засоби її досягнення. Неоднозначність потребового підходу проявляється в позиції А. М. Наконечної, яка з одного боку, зауважує, що поняття «потреба» і «інтерес» є двійниками, розуміючи останній як «прояв соціальної потреби, як усвідомлене вираження відносин людини чи соціальної групи до своїх потреб і умов їх задоволення». З іншого боку, вона підкреслює, що ставлення до корисних властивостей предметів і явищ для інтересів і потреб є різним: «інтерес має завжди усвідомлений характер та не є обов'язково зумовленим нестачею чогось, тоді як потреба зумовлена нестачею та необхідністю певного блага саме для існування і розвитку людини»²⁵. Остання теза свідчить про те, що не кожна потреба перетворюється на інтерес. І тут слід погодитися з Л. Лютою, що інтерес – це не будь-яка потреба, а лише потреба

²¹ Hegel's Philosophy of Right / Translated by S. W. Dyde. London: George Bell and sons, 1896. P. 257.

²² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. С. 270.

²³ Soering v. the United Kingdom. № 14038/88. § 89. ECHR 07 July 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57619>.

²⁴ Kant's Critique of Judgement / Translated with introduction and notes by J. H. Bernard. London: Macmillan and Co, 1914. P. 69, 54.

²⁵ Наконечна А. М. Міжнародний білль про права людини крізь призму потребового підходу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. № 3. Том 25. С. 30.

ненасичувана. На відміну від потреби «інтерес виникає і формується через світоглядні установки» і становить «сене життя», який у свою чергу «баується на актуалізації інтересу»²⁶. В межах потребового підходу певну зацікавленість викликає позиція М. А. Самбора, який визначає його «як усвідомлену спрямованість суб'єкта, обумовлену його внутрішнім переконанням в оволодінні певним благом матеріального чи нематеріального характеру, що являє задоволення потреби, здійснення та реалізація якого відбувається в межах загальноприйнятих правил поведінки, визначених у нормах права, що відповідає відсутності прямої заборони у досягненні такого блага, так і бажаним для нього способом, а також спирається на забезпечення компетентними органами у разі наявності перешкоди на шляху можливості його задоволення» та пропонує його тричленну структуру: 1) змістовний елемент (власне благо: предмет чи явище); 2) суб'єктивний фактор (активність особистості стосовно вищезгаданого предмета чи явища); 3) інституціональний елемент (співвідносить загальноприйняте із конкретно особистісним та відтворює оптимальні шляхи задоволення інтересу у відповідності до існуючих норм)²⁷. Отже, визнання нерозривного зв'язку між інтересами та потребами повинно супроводжуватися запереченням синонімічності цих категорій, їх розмежуванням, особливо в контексті змісту права. Видається, що істинний зв'язок між інтересами та потребами проявляється саме в процесі формування права, що є доволі тривалим у часі, оскільки охоплює: 1) виникнення у суспільстві потреб в правовому регулюванні суспільних відносин; 2) встановлення та визначення цих потреб; 3) правотворчість²⁸. Разом з тим слід враховувати, що виникнення потреби не призводить автоматично до появи норми права, оскільки зв'язок між останньою та соціальною дійсністю набагато складніший і без усвідомлення з боку суспільства необхідності в особливому правовому механізмі для регулювання відповідних відносин ця потреба залишиться без задоволення. В цьому сенсі встановлення та визначення потреб в правовому регулюванні суспільних відносин виражається зокрема і в оцінці соціальної дійсності через призму інтересів (публічних і приватних), тобто саме на цьому етапі проявляються властивості інтересу як системоутворюючого елементу в змісті права. Це дає підстави характеризувати інтерес як усвідомлену потребу, що оцінюється суспільством як життєво необхідна. Саме тому норми права

²⁶ Люта Л. Інтереси як психологічний чинник соціальних змін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2019. № 1(5). С. 18.

²⁷ Самбор М. А. Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. С. 7.

²⁸ Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави і права в схемах та визначеннях: Навчальний посібник. Донецьк: Донбас, 2011. С. 63.

не є стовідсотковим віддзеркаленням дійсності, оскільки являють собою масштаб поведінки бажаної (або необхідної) з точки зору суспільства та / або держави у відповідності до конкретних інтересів.

Змістовний підхід зосереджений на характеристиці інтересу як складової змісту права і водночас як важливого правоутворюючого фактору (зокрема, під кутом зору конфлікту інтересів). Яскравим представником цього напрямку можна вважати Р. фон Йерінга, з позиції якого інтерес в суб'єктивному сенсі вказує на почуття залежності в житті, тобто інтереси – це суть життєві вимоги в широкому розумінні. В продовження цього він наголошує, що в більшості випадків право досягає своєї мети лише тому, що привертає на свій бік інтереси людини²⁹. Він визнає право моральною умовою існування особи, захист його – власним, моральним самозбереженням, а мужність і рішучість відстоювати його – двома критеріями здорового правового почуття. Саме народне правове почуття – це найцінніше благо, про яке повинна піклуватися держава, яка бажає бути шанованою ззовні та непохитною і твердою зсередини, оскільки здорове, сильне правове почуття окремих осіб – це невичерпне джерело власної сили держави, гарантія міцності її положення як зовнішнього, так і внутрішнього. При цьому в своїх дослідженнях він доходить висновку, що право – це законно захищений інтерес, а закон – це навмисна, спрямована до мети дія державної влади³⁰. Разом з тим необхідно визнати, що і змістовний підхід до визначення інтересу в праві не розкриває всіх особливостей цього явища, його сутнісних характеристик, істинної ролі в системі правових явищ.

Сучасність вимагає переоцінки існуючих концепцій та вироблення на цій основі інтегративного підходу, який би відповідав тенденціям соціально-правового розвитку та охоплював сильні сторони всіх вищезазначених позицій. Одночасно з цим такий підхід зумовлює необхідність встановлення зв'язків між інтересом та іншими складовими змісту права.

3. Місце та ціннісний вимір інтересу у змісті права як необхідної передумови верховенства права

Аналіз наявних поглядів щодо змісту права у свій час дав змогу виокремити такі основні його аспекти: 1) інтерес і воля; 2) справедливість і гуманізм; 3) наявне і належне; 4) об'єктивне і суб'єктивне³¹, кожен з яких є важливою передумовою реального втілення верховенства права в правовій системі суспільства як особливого принципу, «який дозволяє поєднати формальну

²⁹ Jhering von R. Der Zweck im Recht. Band. 1. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1877. P. 48–49.

³⁰ Jhering von R. The Struggle for Law. Chicago: Callaghan and company, 1879. P. 48, 54, 74–75.

³¹ Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави і права в схемах та визначеннях: Навчальний посібник. Донецьк: Донбас, 2011. С. 44–45.

раціональність системи правових нормативів із ціннісної раціональністю фундаментальних засад буття права»³².

Складність аналізу кожного з цих аспектів, їх взаємодії між собою пояснюється насамперед тим, що всі вони не тільки в різних площинах характеризують право, але і проявляються в різні моменти його «життя» (від формування до його дії як регулятора), в залежності від яких наповнюються специфічним змістом.

Первісний вплив інтересу на право проявляється саме на етапі формування останнього і, в цьому сенсі, виражається в очікуваннях суспільства щодо задоволення його потреб та фокусуванні на досягненні відповідної мети. Однак цей вплив не є пасивним, оскільки так чи інакше потреба в правовому регулюванні і зацікавленість в ньому суб'єктів суспільного життя зумовлена конкретними суспільними відносинами, пов'язаними з конфліктом інтересів, вирішення якого вимагає втручання з боку держави та розв'язання його за допомогою правових засобів. Саме тому парною категорією до інтересу на цьому етапі виступає воля. І якщо інтереси можуть бути різними (особистості, суспільства, держави), то воля (у підсумку) – це виключно прерогатива держави.

В процесі дії права парність цих категорій набуває іншого звучання, оскільки тут інтерес виступає вже реальною спонукаючою причиною, що обумовлює мотивацію поведінки згідно або всупереч правилам, які містяться в юридичних нормах, а воля – вільним усвідомленням і слідуванням цим правилам або відступом від них³³. Тобто, інтерес спонукає суб'єктів до певної поведінки (зокрема укладення договору або шлюбу, надання послуг, отримання хабаря і т. п.), яка відповідає (або не відповідає) нормам права, а воля опосередковує реалізацію інтересу в реальному житті, забезпечуючи цей процес. І можна припустити, що зв'язок між ними виражається в наступній послідовності: інтерес – воля – юридично значуща поведінка – юридичні наслідки. А відтак, інтерес без волі так і залишається лише інтересом, який не викликає відповідної ланцюгової реакції і не призводить до будь-яких соціально-правових наслідків.

Якщо зв'язок інтересу і волі в змісті права є об'єктивно необхідним, оскільки без підключення волі інтерес залишиться на рівні потреби, яка не отримує закріплення у вигляді правової норми, то стосовно справедливості та гуманізму аналогічні висновки представляються дещо хибними.

Справедливість і гуманізм як окремі аспекти змісту права уособлюють зв'язок останнього зі сферою моральності, спрямовуючи його у бік людини, її прав і свобод. Це корелюється з ідеєю І. Канта, що

³² Горобець К. В. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 207.

³³ Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави і права в схемах та визначеннях: Навчальний посібник. Донецьк: Донбас, 2011. С. 45.

саме справедливість, втілюючи в собі цінність людського життя, є основою співіснування людей взагалі. Характер зв'язку між інтересом, з одного боку, та справедливістю і гуманізмом, з іншого, зумовлюється характером взаємодії суспільних відносин і права. Так, на етапі формування права (прямий зв'язок суспільних відносин і права, що виражається у соціальній обумовленості правових норм) інтерес повинен виражатися в зацікавленості у втіленні ідеалу справедливості та гуманізму в нормах позитивного права. Тільки за таких умов право здатне виступати критерієм оцінки закону як правового або неправового, тим самим забезпечуючи панування першого та виключаючи обов'язковість другого. Однак далеко не всі інтереси мають відповідне спрямування, що зумовлює необхідність в певних критеріях їх оцінки з метою визначення тих, які потребують юридичного закріплення або навпаки підлягають викориненню з життя суспільства. Видається, що в якості першого критерію слід визнати ступінь забезпеченості прав і свобод людини, що дасть змогу оцінювати інтереси за гуманістичною ознакою. Разом з тим, це не виключає позитивістського ставлення до прав і свобод людини, за яким вони сприймаються як породження держави, її «дарунок» людині. Запобігти цьому можливо, якщо в якості другого критерію оцінки інтересів виступає справедливість.

На етапі дії права вищезазначений зв'язок не лише отримує продовження в конкретних життєвих ситуаціях, що потребують правового втручання з метою належної реалізації інтересів суб'єктами права, а і визначальним чином впливає на стан законності і правопорядку в суспільстві. Тут інтерес і воля, справедливість і гуманізм виступають вже не як самостійні аспекти змісту права, а у своїй єдності спрямовують поведінку суб'єктів в необхідному / бажаному / очікуваному напрямі, чим не лише забезпечують стабільність правового регулювання, а і належний захист прав і свобод людини як найвищої цінності та необхідної умови реалізації принципу верховенства права в правовій системі суспільства.

Зв'язок суцього і належного з інтересом у змісті права також характеризується певним дуалізмом. Серед обґрунтованих в літературі підходів увагу науковців привертає позиція, згідно якої, з одного боку, сенсом належного є служіння суцьому, а з іншого – належне домінує над суцим, оскільки належне виражає цінність. Відповідно вибудовується така схема взаємодії між ними: «належне виходить з суцього, під час свого здійснення належне і його форми знову поєднуються із суцим і нарешті зникають у ньому, але вже як нове суще, з якого потім виникає нове належне»³⁴. Тобто віддзеркалюючи соціальні потреби та закономірності розвитку суспільства на основі врахування приватних і публічних інтересів, опосередкованих волею держави, право як

³⁴ Малишев Б. В. Правові явища зі сфери належного та зі сфери суцього (теоретико-правовий аналіз). *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2 (3). URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/103-pravovi-iavyschcha-zi-sfery-nalezhnogo-ta-zi-sfery-sushchoho-teoretyko-pravovy-analiz-malyshev-b-v>.

регулятор відносин – це сфера належного. Такий стан речей дає підстави визнати, що потреби та інтереси виконують детермінуючу функцію у співвідношенні та взаємодії суцього і належного у сфері права, оскільки опосередковують та визначальним чином впливають на перехід суцього в сферу належного. Однак в процесі цього переходу і самі інтереси зазнають певних змін: отримуючи юридичне закріплення, вони перетворюються на законні інтереси. Зі свого боку, результатом регулятивного впливу права як сфери належного на сферу соціальної дійсності є формування якісно нового суцього, що виражається у відповідних якісних змінах в суспільстві. В процесі цих змін законні інтереси не лише отримують задоволення, а і потребують необхідного юридичного захисту у випадку їх порушення або нехтування ними. Такий дуалістичний характер зв'язку інтересу зі сферою суцього і належного у змісті права в цілому є притаманним для будь-якої моделі взаємодії суспільства і держави, держави і людини. Однак в контексті правової аксіології це положення потребує уточнення, оскільки цінність інтересу, найвищий ступінь розкриття його потенціалу визначаються рівнем цивілізованості держави і суспільства, коли за основу беруться не «міфічні» потреби та інтереси держави або соціуму, а реальні потреби та інтереси людини, що узгоджені із загальним суспільним інтересом. І забезпечення такого стану можливе лише за умови реального втілення на практиці принципу «держави і право – задля людини» («Верховенство людини»): вони є лише засобами задоволення потреб та інтересів особистості, оскільки створюють умови її розвитку та самореалізації, узгоджуючи приватні та публічні інтереси між собою. Інше унеможливило б адекватне визначення та закріплення потреб в правовому регулюванні, що не лише загрожує нехтуванням інтересами особистості та суспільства, переважанням над ними вузькосоціальних (державних, класових, групових) інтересів, а і більш віддаленими та негативними наслідками: поширенням правового нігілізму, зростанням ролі «тіньової» нормотворчості, загальною нездатністю права виконувати власні функції. Виходячи з цього, слід визнати, що саме інтерес виступає важливим засобом подолання невідповідності між суцим та належним у праві. До того ж, в умовах порушення правових приписів інтерес потребує відповідної реакції з боку держави, спрямованої на його захист та охорону. Така підтримка є необхідною і у випадках, коли в процесі реалізації права неспівпадіння інтересів досягає форми конфлікту, який не вдається вирішити шляхом домовленостей між суб'єктами. Останнє ніяким чином не зменшує ролі інтересу, а лише зумовлює погляд на нього з позиції правової аксіології, де цінності та оцінки як ідеальна передача (віддзеркалення) об'єктивних потреб та інтересів є ідеальною основою належного, що визначає відповідний характер правових приписів та закладає надійний фундамент дії принципу верховенства права.

Викладене вище зумовлює необхідність правильної оцінки існуючих інтересів, мірилом якої є не лише суще та належне у змісті права, а

насамперед справедливість і гуманізм, що складають саму сутність права, відмежовують правове від протиправного. В цьому сенсі оцінка є кваліфікацією інтересів, яка дає змогу виокремити основні, життєво необхідні інтереси, що потребують специфічних, зокрема правових, механізмів та засобів задоволення і захисту, а також протистояти соціально-шкідливим інтересам, викорінюючи їх з життя суспільства. Саме через таку оцінку інтереси набувають ціннісного характеру, що виступає необхідною передумовою забезпечення верховенства права.

Суцше і належне безпосередньо пов'язані з такими поняттями як «об'єктивне» та «суб'єктивне». Як зазначається в літературі, один з основних методологічних підходів відноситься до дихотомії між об'єктивним правом та суб'єктивним правом, де як зауважує Д. Ханєв (*D. Hanev*), перше є об'єктивно правильним та принципово дійсним для будь-кого, а друге – конкретно спроможністю, дійсною лише для певного суб'єкта права. До того ж він підкреслює, що сучасний підхід до визначення співвідношення цих категорій в змісті права базується на стандартах, згідно яких поведінка людини може бути кваліфікована як об'єктивно правильна, якщо вона стосується турботи про процвітання всього суспільства, з одного боку, та добробуту окремої людини, з іншого³⁵. На думку Є. Ерліха, рівновагу інтересів здатне знайти лише тільки суспільство. З цього випливає, що інтереси, які формуються в суспільстві, дають поштовх тим течіям, які врешті-решт захоплюють і тих осіб, що не приймають участь в конфліктах. Власне і справедливість виходить від суспільства, а не від окремого індивіда і справедливе рішення завжди повинно надати значущості тому інтересу, який є більш важливим в конфлікті інтересів. З позиції юриспруденції інтересів закон одночасно є і причиною, і наслідком, слугує найважливішим важелем суспільного розвитку, інструментом забезпечення тих чи інших інтересів, що борються між собою³⁶.

В своїй основі об'єктивне і суб'єктивне виступають як протилежності, між якими існує «вічний» конфлікт, зумовлений протиставленням права для всіх (як системи норм, що встановлюють загальний стандарт поведінки) та права для одного (як певної можливості, спроможності діяти, щоб задовольнити власні потреби). В той же час, в правовому полі забезпечення консенсусу, певного балансу між ними є необхідною умовою ефективності правового регулювання. Загальною вимогою, що забезпечує такий стан речей, є належне врахування інтересів суспільства та окремої особи. Отже, інтереси

³⁵ Hanev D. Philosophical Origins of the Concept of Subjective Right. *Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały*. 2013. № 1(12). P. 20–21.

³⁶ Ehrlich E. *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1936. P. 185, 201.

підсумовуються та втілюються у праві як регуляторі (об'єктивне право) і праві як можливості (суб'єктивне право).

На наше переконання, особливе місце інтересу в контексті його зв'язку з іншими аспектами змісту права дає змогу говорити про його роль у визначенні соціальної цінності права. З позиції О.В. Грищук, «цінності – це явища особливої реальності, що виникають внаслідок взаємодії певних властивостей об'єктивної дійсності і спрямованих на неї потреб та інтересів суб'єкта». Водночас вона доходить висновку, що «соціальні цінності розглядаються як об'єкти інтересів людини, явища, які здатні задовольняти потреби людини (тобто існують у зв'язку з людиною), які є щоденним орієнтиром у соціальних комунікаціях». За такого сприйняття видається доволі логічною її теза, що «цінність не існує поза людиною, оскільки виявляє себе лише через сприйняття її суб'єктом і є значенням предмета для людини, для її пізнавальної або практичної діяльності»³⁷, тобто критерій визначення того, що є цінністю, слід шукати в самій людині. Зв'язок права з людиною є беззаперечним, оскільки зумовлюється самою його сутністю як регулятора суспільних відносин. Водночас проблематику цінності права необхідно розглядати в площині його властивостей, що дає підстави для виокремлення (розмежування) його інструментальної та соціальної цінності. Перша виражається в забезпеченні правом стану впорядкованості суспільних відносин (правопорядку). Віддаючи належне праву як інструменту, слід розуміти, що його істинна цінність обумовлена тим, наскільки повно враховані інтереси суспільства та окремої особи, наскільки реальними є механізми їх реалізації та захисту. Зважаючи на це В. В. Костицький дійшов висновку, що «соціальна цінність права – це історично зумовлена, невід'ємна властивість права як соціального явища, яка полягає в його здатності акумулювати та відображати на нормативному рівні, визнаному (легітимованому) суспільством, домінуючі в цьому суспільстві соціальні цінності та їх співвідношення, а також бути засобом їх оптимальної реалізації в суспільних відносинах»³⁸. В цьому сенсі заслуговує на увагу позиція В. М. Репецького, який аналізуючи соціальну цінність міжнародного права, до числа факторів, що обумовлюють функціонування останнього відносить: потребу у формуванні відповідних правовідносин та їх розвитку на основі урахування їх соціальної значущості, потребу в узгодженні зв'язків між суб'єктами, координуючі властивості права, а також потребу у розвитку тих міжнародних відносин, які виявляють вплив на соціальний прогрес. Результатом такого підходу є висновок, що соціальна цінність права зумовлюється його значенням для прогресивного розвитку тих

³⁷ Грищук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваїте, 2020. С. 27.

³⁸ Костицький В. В. Право як соціальна цінність. *Соціологія права*. 2020. Вип. 2. С. 50.

суспільних відносин, які регулюються та захищаються його нормами³⁹. Забезпечення ж такого розвитку можливе лише за умови відповідного змістовного наповнення норми права. Тобто соціальна цінність права визначається його змістом, який, як було показано вище, є надскладним та багатоаспектним. І саме інтерес виступає в якості системоутворюючого фактору, що пов'язує всі ці аспекти між собою. Відповідно, інтерес є критерієм визначення цінності права, а нормативне закріплення суспільних відносин на основі врахування певних інтересів і забезпечення їх балансу – ціннісним. Ця теза видається достатньо обґрунтованою, якщо розглядати інтерес як певне відображення ідеальних прагнень, де кожен виходить не лише з власних егоїстичних потреб і бажань, а і з загального блага. Однак такий стан – це утопія. Внаслідок цього необхідно визнати, що закріплення інтересів в праві здійснюється з урахуванням системи загальнолюдських цінностей, які визнаються суспільством в якості засадничих орієнтирів. А це означає більш складний механізм формування інтересів, що утворюють зміст права, оскільки йдеться не лише про потребу і користь для себе, а і про усвідомлення людиною свого місця і призначення в соціумі, її честь та гідність як основу її особистості. Отже, шкала визнаних суспільством цінностей є мірилом якості інтересів через призму необхідності їх юридичного закріплення та захисту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення основних підходів до визначення інтересу дало змогу систематизувати їх і виділити утилітаристський, телеологічний, потребовий та змістовний підходи відповідно.

Конкретизація поняття «інтерес в праві» була здійснена в межах інтегративного підходу шляхом визначення таких його сутнісних характеристик:

1) є оціночною категорією, що визначає її відносний характер і безпосередньо пов'язує її з принципом верховенства права;

2) не є самоціллю, а лише зумовлює стратегію і тактику правового регулювання суспільних відносин, тобто виступає фактором правотворення, який спонукає до пошуку компромісу та унормування суспільних відносин з метою утвердження правопорядку та захисту прав і свобод людини шляхом вибору правових засобів і визначення процесу їх застосування;

3) реальна спонукаюча причина, що спрямовує поведінку суб'єктів права, підпорядковуючи її правовим приписам, і одночасно дає змогу задовольняти власні потреби;

³⁹ Репецький В. Соціальна цінність міжнародного права. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 170–173.

4) впливає на формування мотивації поведінки суб'єктів в сфері права, оскільки завжди виражається в усвідомленні власних потреб та необхідності їх зіставлення з потребами інших і суспільства загалом;

5) конфлікт між інтересами (особистими та загальними, особистими між собою) викликає необхідність і правотворчого (на етапі формування права), і правозастосовного (на етапі дії права) реагування;

6) в процесі формування права інтерес проявляє себе як об'єктивно-суб'єктивне явище (тобто, об'єктивне превалює над суб'єктивним), а в процесі реалізації права – суб'єктивно-об'єктивне (тобто суб'єктивний фактор переважає над об'єктивним).

Таке розуміння підкреслює подвійність впливу інтересу на право, який проявляється: 1) на етапі формування права і завершується отриманням інтересом правової форми – законного інтересу; 2) на етапі реалізації права – як те, що потребує захисту і вимагає певних інституцій та дій, що його забезпечують. Важливо відзначити, що зазначений вплив інтересу, опосередкований цінностями цивілізованого суспільства, зумовлює здатність права до верховенства та протидії свавілля держави. Ігнорування ж ціннісного аспекту інтересів дає державі змогу маніпулювати ними та набувати надзвичайної самостійності, результатом чого є авторитаризм та тоталітаризм.

Отже, взаємодія інтересу зі справедливістю та гуманізмом в змісті права може бути охарактеризована наступними положеннями:

1) інтерес, опосередкований волею (держави), забезпечує закріплення ідеалу справедливості та гуманізму в нормах позитивного права (правового закону) в атмосфері верховенства права;

2) справедливість і гуманізм, зі свого боку, є критеріями оцінки інтересу і забезпечують відповідне спрямування волі держави, обмежуючи її свавілля і, як наслідок, запобігаючи прийняттю неправових законів (законного неправу).

Обґрунтовано зв'язок інтересу зі сферою суцього і належного у змісті права та визнано його дуалістичний характер, що проявляється як в процесі переходу суцього в належне (зокрема, через виконання детермінуючої функції та забезпечення соціальної обумовленості норм права як результату правотворчості), так і в зворотних процесах впливу належного на соціальну дійсність (суще), що виражається в їх ролі «лакмусового» папірця, який дає змогу оцінити якість та ефективність правового регулювання суспільних відносин на основі реального задоволення законних інтересів суб'єктів права та необхідного балансу між приватним та публічним інтересами. Такий підхід до ролі інтересу отримує подальший розвиток в подоланні конфлікту між об'єктивним і суб'єктивним як самостійними явищами соціальної дійсності та елементами змісту права.

Аналіз місця інтересу в змісті права, його зв'язку з іншими аспектами дає підстави стверджувати, що саме інтереси виступають в якості

важливого фактору визначення соціальної цінності права. В повоєнний період принцип верховенства права має повернутися до повноцінного свого змісту з урахуванням максимального наповнення прав людини, але це не відбудеться автоматично. Саме тому в цей період інтерес повинен стати передумовою та певним мотиватором юридичної рівності всіх членів суспільства. Разом з тим, інтереси, перш ніж отримати юридичне закріплення в нормах права, повинні піддаватися якісній оцінці щодо відповідності системі загальнолюдських цінностей.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено юридико-філософському аналізу надскладних діалектичних проблем юридичної дійсності, оскільки реальна цінність права безпосередньо впливає на суспільне життя. Зміст права як регулятора суспільних відносин зумовлений насамперед складністю внутрішніх та зовнішніх системоутворюючих зв'язків, множинністю проявів його впливу на соціум. Однак в більшості випадків науковці не виокремлюють окремі аспекти змісту права, тим самим залишаючи поза увагою вплив інтересу на його формування та реалізацію. Внаслідок чого потребують теоретичного осмислення та більш високого рівня визначеності питання співвідношення права і інтересу, місця і ролі останнього в контексті формування ціннісного ставлення суспільства до права та практики його реалізації, особливо в контексті повоєнного відновлення верховенства права. Метою дослідження є узагальнення основних підходів до визначення поняття інтересу та його співвідношення з іншими елементами (асpekтами) змісту права, а також обґрунтування ролі інтересу як фактору визначення соціальної цінності права та передумови його верховенства. Обґрунтовано зв'язок інтересу з іншими аспектами змісту права, зокрема зі сферою суцього і належного та визнано його дуалістичний характер, що проявляється як в процесі переходу суцього в належне (зокрема, через виконання детермінуючої функції та забезпечення соціальної обумовленості норм права як результату правотворчості), так і в зворотних процесах впливу належного на соціальну дійсність (суцце). Доведено, що такий підхід до ролі інтересу отримує подальший розвиток в подоланні конфлікту між об'єктивним і суб'єктивним як самостійними явищами соціальної дійсності та елементами змісту права. Аналіз місця інтересу в змісті права, його зв'язку з іншими аспектами дає змогу стверджувати, що саме інтереси виступають в якості важливого фактору визначення соціальної цінності права та забезпечення його верховенства.

Література

1. Bentham J. An introduction to the principles of morals and legislation. Oxford: Clarendon Press, 1907. XII. 396 p.

2. Berisha B. Legal interest in civil procedure. *Opinio Juris: Legal Science Magazine*. 2015. № 1. P. 80–87. URL: https://ad.rks.gov.net/media/Revista/OpinioJuris_ang_.pdf.
3. Ehrlich E. *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1936. XXXVI. 541 p.
4. Hanev D. Philosophical Origins of the Concept of Subjective Right. *Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały*. 2013. № 1(12). P. 19–34.
5. Hegel's *Philosophy of Right* / Translated by S. W. Dyde. London: George Bell and sons, 1896. XXX. 365 p.
6. Hobbes T. *On the Citizen* / Ed. and translated R. Tuck, M. Silverthorne. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. LII. 254 p.
7. Jenks C. W. The General Welfare as a Legal Interest. In: Jessup P.C. (eds). *Jus et Societas*. 1979. P. 151–158.
8. Jhering von R. *Der Zweck im Recht*. Band. 1. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1877. XVI. 557 p.
9. Jhering von R. *The Struggle for Law*. Chicago: Callaghan and company, 1879. XXIII. 130 p.
10. Kant I. *The Metaphysics of Morals* / Edited by Mary J. Gregor. New York: Cambridge University Press, 1991. XII. 307 p.
11. Kant's *Critique of Judgement* / Translated with introduction and notes by J. H. Bernard. London: Macmillan and Co, 1914. XLVIII. 431 p.
12. Karmaza O. et al. The Protection of Civil Rights and Interests in the Court. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 9. №. 8. P. 2622–2630. DOI: 10.14505//jarle.v9.8(38).11.
13. Lesiński P. Rechtsstaat and it's legal order according to Robert von Mohl. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo*. 2020. T. 31. P. 138–158. DOI: 10.15584/znurprawo.2020.31.11.
14. **Popović P.** Exploring the aspects of law's «goodness» in Ronald Dworkin's critique of the Strong natural-law theory. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*. 2020. № 4. Vol. 70. P. 539–563. DOI: 10.3935/zpfz.70.4.04.
15. Radbruch G. *Fünf Minuten Rechtsphilosophie. Gesamtausgabe*. Hrsg. von Arthur Kaufmann. Heidelberg: Müller, Juristischer Verlag. Band 3. *Rechtsphilosophie*. 3 Bearb. von Winfried Hassemer. 1990. P. 78–79.
16. Rashid M. M. King, Fuller and Dworkin on Natural Law and Hard Cases. *Journal of Economic and Social Thought*. 2020. № 7 (2). P. 55–59. DOI: 10.1453/jest.v7i2.2071.
17. Reagan R. Address to the Nation on the Upcoming Soviet-United States Summit Meeting in Geneva. November 14, 1985. *National Archives and Records Administration (NARA); The Ronald Reagan Presidential Library & Museum*. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-upcoming-soviet-united-states-summit-meeting-geneva>.

18. Soering v. the United Kingdom. № 14038/88. § 89. ECHR 07 July 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57619>.

19. Бернюков А. М. Юридична реальність як онтогносеологічна форма існування права (філософсько-методологічний аналіз): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2018. 36 с.

20. Варій М. Й. Загальна психологія: Підручник / 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

21. Горобець К. В. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 207–214.

22. Гришук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваіте, 2020. 530 с.

23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. С. 270.

24. Костицький В. В. Право як соціальна цінність. *Соціологія права*. 2020. Вип. 2. С. 47–51. DOI: 10.37687/2413-6433.2020-2.8.

25. Люта Л. Інтереси як психологічний чинник соціальних змін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2019. № 1(5). С. 16–19.

26. Малишев Б. В. Правові явища зі сфери належного та зі сфери сущого (теоретико-правовий аналіз). *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2(3). URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/103-pravovi-iavyshcha-zi-sfery-nalezhnogo-ta-zi-sfery-sushchoho-teoretyko-pravovyi-analiz-malyshev-b-v>.

27. Наконечна А. М. Міжнародний білль про права людини крізь призму потребового підходу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. № 3. Том 25. С. 28–45.

28. Подковенко Т. О., Фігун Н. І. Концепція «живого права» Євгена Ерліха. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 203–207.

29. Репецький В. Соціальна цінність міжнародного права. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 169–174.

30. Самбор М. А. Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

31. Словник української мови: в 11 т. Т. 4: І–М / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1973. 840 с.

32. Словник української мови: в 11 т. Т. 7: Поїхати–Приробляти / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1976. 724 с.

33. Соціологія: словник термінів і понять / Упорядники: Є. А. Біленький, В. М. Дебой, М. А. Козловець, А. А. Котвицький, І. В. Саух, В. О. Федоренко, В. О. Цибульський, В. О. Жаловага; за заг. ред. Є. А. Біленького і М. А. Козловця. Київ: Кондор, 2006. 372 с.

34. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

35. Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави і права в схемах та визначеннях: Навчальний посібник. Донецьк: Донбас, 2011. 341 с.

Information about the authors:

Malyga Viktoriya Anatoliivna,

Candidate of Science of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Law
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine

Stadnik Iryna Vasylivna,

Candidate of Science of Law,
Associate Professor at the Department of Theory, History of State and Law
and Philosophy of Law
Vasyl' Stus Donetsk National University
21, 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine